

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2018, 7 (4): 2358/2377

**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da Ve Sinop'ta Petrol
Çalışmaları (1876-1950)**

Oil Studies in Van and Sinop from Ottoman Empire to Republic
(1876-1950)

Deniz AKPINAR

**Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.**

**Assist. Prof. Dr, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education
Department of Social Sciences Education**

dakpinar@erzincan.edu.tr.

Orcid ID: 0000-0003-2093-0013

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received :04.08.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 28.10.2018
Yayın Tarihi / Published : 28.10.2018
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December
Cilt / Volume: 7 Sayı – Issue: 4 Sayfa / Pages: 2358-2377

Atıf/Cite as: AKPINAR, D . (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da Ve Sinop'ta Petrol Çalışmaları (1876-1950). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (4), 2358-2377. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/39481/450845>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da Ve Sinop'ta Petrol Çalışmaları (1876-1950)

Öz

Osmanlı Devleti'nde özellikle Sultan II. Abdülhamid Döneminde petrolün öneminin anlaşılmasıyla Anadolu'daki petrol yatakları belirlenmeye başlanmış ve gerek Osmanlı Dönemi gerek Cumhuriyet Dönemi Van (Bargiri) ve Sinop (Boyabat)'ta bulunan petrolün işletilmesi için faaliyette bulunulmuştur. Devlet, bu iki bölgede bulunan petrolün değerlendirilmesi için imtiyaz sözleşmeleri hazırlayarak, bölgedeki petrolün bulunup işletilmesi için bu sözleşmeleri yabancı ve Türk müteşebbislere sunmuştur. Bu durum, Cumhuriyet Döneminde Türk müteşebbislerinin lehine olmuştur. Bunda hem Osmanlı Döneminde yaşanan sıkıntılar hem de gelişen teknolojinin etkisi vardır. Ancak yaptığımız çalışma göstermiştir ki Van ve Sinop'ta bulunan petrolerden iktisaden verim almak pek mümkün olmamıştır. Ayrıca yapılan sözleşmelerin hükümleri de yerine getirilememiş ve arzu edilen petrol çıkarılamamıştır. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da ve Sinop'ta Petrol Çalışmaları (1876-1950)" adlı çalışma, imtiyaz süreçleri, arşiv belgeleri ve telif eserler yönünden ele alınmış, petrolün varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Van ve Sinop petroleri üzerinde Rusların teşebbüsleri anlatılmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iki bölgede petrolün serüveni ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Petrol, İmtiyaz, Van, Bargiri, Sinop, Boyabat.

Oil Studies in Van and Sinop from Ottoman Empire to Republic (1876-1950)

Abstract

Oil fields in Anatolia were begun to be located with the understanding of the importance of oil in the Ottoman Empire, especially during the reign of Sultan Abdulhamid II. Formerly, many attempts were conducted to operate the oil in the fields such as Van (Bargiri) and Sinop (Boyabat) both in the Ottoman Empire and in the Republican Period. The government prepared the concession agreement for the evaluation of the oil fields in these two regions and presented the agreements to both foreign and national entrepreneurs in order to find and operate the oil. This situation was in favour of Turkish entrepreneurs in the Republican Period with the help of lessons taken from the economic difficulties in the Ottoman Empire and the advent of technology. However, this study showed that there was not much economic output from the oil lands in Van and Sinop. In addition, the provisions of the contracts were not fulfilled properly and the planned oil was not drilled at that time. This study entitled "Oil Practices in Van and Sinop from Ottoman Empire to Turkish Republic (1876-1950)", aimed to show the existence of oil in the regions with the examination of the concession processes taking place on the regions, archival documents and copyright works. The attempts of the Russians on the oil fields of Van and Sinop were also explained in the study. Then, the adventure of oil in these regions from Ottoman Empire to Turkish Republic was dealt with in detail in the light of the information.

Keywords: Anadolu Petrol, Concession, Van, Bargiri, Sinop, Boyabat.

Giriş

1859'da ilk petrol kuyusunun Pennsylvania'da açılmıştır (Cerid, 1965, s. 11). Bunun akabinde insanlar, dünyanın diğer bölgelerinde bulunması muhtemel kaynaklara yönelmiştir. Osmanlı Devleti, Tanzimat Döneminin getirmiş olduğu yeniliklerle birlikte 1858'de madencilik ile ilgili bir düzenlemeyi kapsayan Arazî Kanunnâmesi'ni çıkarmıştır. Ancak bu kanunnamede görülen yetersizlikler üzerine 1861 ve 1868'de yeni maden yasaları çıkarılmıştır. Bu yasalar aracılığıyla Tanzimat Döneminde petrol aramaya doğru giden süreç hazırlanmıştır (Soykan, Mutluer, 1995, s. 39). Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde petrol sızıntılarına ve buluntularına rastlanmasıyla çalışmalar başlamıştır (MTA, 1936, s. 29). Ancak Osmanlı Devleti'nde yeterli teknolojik imkân bulunmadığından petrol ile ilgili ilk çalışma 1871'de Musul ve Bağdat bölgesinde Almanlar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada petrol varlığı ile ilgili kayda değer bilgiler edinilmiştir (Çark, 2016, s. 72). Bu bölgede özellikle Almanların çalışma yapmasının sebebi ise 1870'de Alman milli birliğinin kurulmasından sonra Bismarck'ın Alman çıkarlarına göre hareket etme ve nüfuzunu genişletme politikasıdır (Albayrak, 1995, s. 3). Sultan II. Abdülhamid, Musul'da ve çevresinde petrol madeni bulunup bulunmadığı ile ilgili araştırma yapması için müfettiş Mehmed Bin Ahmet Arif'i görevlendirmiştir. 2 Ağustos 1888'de Ahmet Arif araştırmaları ile ilgili raporu Sultan II. Abdülhamid'e sunmuştur. Raporda Musul'a on iki saat, Kerkük'e bağlı Tuzhurmatu'ya yarım saat ileride yirmi adet petrol kuyusu olduğu belirtilmiştir (BOA, HH. THR, 233/47-4).

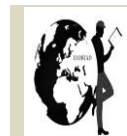
Osmanlı Devleti, petrol çıkarılan Mezopotamya bölgesine hâkim olduğundan, petrol ve petrol madenleri bakımından zengin durumdadır (Sami, 2007, s. 7). Osmanlı Devleti'nde petrol ve petrol madenleri ile ilgili 29 Kasım 1869 tarihinde madenlere dair bir düzenleme yapılmış, Maâden Nizâm-nâmesi adı verilen bu düzenlemenin üçüncü maddesi ile de "zift ve petrol..." dair madenler hakkında yapılacak usul ve esaslar belirlenmiştir (Düster, 1. Tertip, 2. cilt, 1872, s. 318-338). Osmanlı coğrafyasında bulunan petrol ve petrol madenleri üzerinde işlemler bu nizamnameye göre yapılmıştır (BCA, 030.18/10.30.9; Resmi Gazete, 1926, 4, Numara 341, s. 1247-1248. Resmî Gazete, 1925, s. 92). Bu nizamnamenin yanı sıra, Sultan II. Abdülhamid Döneminde ise madencilikle ilgili olarak 1878, 1885, 1906 yıllarında ayrı ayrı üç nizam-nâme daha yayınlanmıştır (Karataşer, 2017, s. 386). Osmanlı Devleti'nde maden konusunda son düzenleme olan 1906 Maden Nizam-nâmesi'nde bürokratik işlemler bir yıl ile sınırlandırılmıştır. Bu duruma ek olarak en büyük değişiklik ise 1906'dan önce arama ruhsatı vilayet valilikleri tarafından verilirken yeni nizam-nâme ile birlikte mültezimin maden şirketine verilmesinin veya Babîâlî'ye müracaat etmesinin önü açılmış oldu. Böylece devlet, madenleri kontrol

altında tutmaya çalışmıştır. Ancak madenlerin tasnifi, imtiyaz süreleri, ihale süreçleri gibi konular aynı şekilde kalmıştır. Genel anlamda ise maden arama ruhsatlarında şahsın ismi, mesleği, ikamet yeri yazılır ve bir de maden ruhsatı için kefil istenirdi (Keskin, 2007, s. 134-136). 1870-1911 yılları arasında 102 fermanla Türklere, 66 fermanla azınlıklara ve 101 fermanla yabancılara maden imtiyazı verilmiştir (Ökçün, 1969, s. 808). Hatta yabancı yatırımcıların istekleri doğrultusunda maden işletme izin süresinin en çok 99 yıl olması yönünde karar alınmıştır (Soykan, Mutluer, 1995, s. 39). Burada açıkça görüyoruz ki devlet imtiyaz verirken etnik köken gözetmeyerek her türlü yatırımcıya olanak sağlamıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid Fransa'dan madencilik alanında uzmanlar getirterek raporlar hazırlatmayı da ihmal etmemiştir (Sırım, 2017, s. 127). Cumhuriyet Döneminde petrolün öneminin daha fazla anlaşılması ile 21 Nisan 1926 tarihinde 792 sayılı Petrol Kanunu çıkarılmıştır (Resmi Gazete, 1926, 4, Numara 341, s. 1247-1248). Bu kanun ise Romanya'nın 1924'te petroleri millileştirmek amacıyla çıkarmış olduğu kanundan hareketle oluşturulmuştur. 20 Mayıs 1933 tarihinde ise devlet, petrol arama görevini tamamen kendisi yürütmeye karar vermiş, 2189 sayılı Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdaresi Teşkilatına Dair Kanun'u yürürlüğe koymuştur (Yurtoğlu, 2017, s. 149-150). Bu çalışmada 1876-1950 yılları arasında hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti için oldukça önem taşıyan petrol hakkında Van ve Sinop illerindeki petrol çalışmaları incelenmiştir. Bu iki bölgedeki petrol yataklarına olan yaklaşım, her iki dönemin maden politikası, aynı zamanda ülkenin petrol konusunda teknik ve bilgi birikimi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Van Bargiri (Muradiye) Petrolleri

Van bölgesinde petrol olduğuna dair Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bilgi bulunmaktadır. Çelebi, mağaralarda zift, katran ve yağ sızıntısı olduğu yönünde bilgiler verir. 17. yüzyılda Devletin kontrolünde Van'da neft madeni işletilmekteydi ve bu madenin ticareti yapılmaktaydı (Evliya Çelebi, 1971, s. 298). Osmanlı Devleti'nde maden bakımından önem verilen bölgelerin başında Van vilayeti gelmekteydi. Van vilayetinde oldukça fazla petrol ve kömür madeni bulunmaktaydı (Kardaş, 2017, s. 5). Van bölgesi, petrolerin işletilme teşebbüslerinin yapıldığı ilk yerlerden biri olmuştur. 1875 yılında Nikogos Tokmakyan ve kardeşleri bölgede bir dizi araştırma yapmıştır. Adı geçenler ile petrol çıkarmak için imtiyaz sözleşmesi yapılmış, lakin bu kişilerin yeterli araç ve teknik donanımdan yoksun olmaları sebebiyle petrol çıkartılamamıştır. Nikogos Tokmakyan ve arkadaşlarıyla yapılan sözleşme feshedilmiştir (B.O.A.Y.PRK.OMZ, 1/81-1). 1877-1878 yıllarında Tayfur Paşa, burada petrol çıkarma faaliyetinde bulunmuş ve tüneller vasıtasıyla yüz deve yükü petrol çıkarmayı başarmıştır (Başa, 2013, s. 14). 1890 yılından itibaren Van Valiliği, Van bölgesinde yeraltı ve yer üstü

maden kaynaklarını araştırmaya başlamıştır. Kürzot'tan alınan petrol numunelerinin sonuçları olumlu çıkmıştır (Kardaş, 2017, s. 6).

13 Şubat 1895 tarihinde Timurzade Esseyid Muhammed Ali Galip, Van petroleri hakkında Van Valisi Bahri Paşa'yı bilgilendirmiştir. Ali Galip, Bargiri Kazasına bağlı Kürzot köyünde daha önce keşfedilmiş bir petrol madeni olduğunu, bu madenin işletilmesi için dört büyük kazan, iki burgu gerektiğini, maden yatağının sellerden korunması için de bir seddin yapılması gerektiğini izah etmiştir. Galip Bey, burada bulunan petrolün yapılan araştırmalar neticesinde Bakü petroleri kalitesi ve zenginliğinde olduğunu, burasının işletilmesi halinde bölgede bulunan vilayetlerin gaz ihtiyacının karşılanacağını ve İran'dan gaz yağına ihtiyaç kalmayacağını, burada bulunan kaliteli petrolün iki üç bin lira masraf yapılarak çıkartılabileceğini dile getirmiştir. Böylelikle Galip Bey petrol bölgesinde gerekli araştırmaları yaptığını ve bölgeyle ilgili bir maden haritasını Nafia Nezareti'ne gönderdiğini, hemen bir anonim şirket kurmak istediğini ve kendisine imtiyaz verilmesini talep etmiştir (B.O.A,Y.PRK.OMZ, 1/81-1). Nikogos Tokmakyan ve arkadaşları Kürzot petrolerinin değerlendirilmesi konusunda yeni bir girişimde bulunmuşlardır. Burada bulunan petrolün işletilmesi için Nikogos Tokmakyan ve kardeşleri de imtiyaz başvurusu yapmıştır. 23 Kasım 1896 tarihli Orman ve Maadin Nezareti ile yapılan yazışmadan Van Valiliği tarafından hem Galip Bey'e hem de Nikogos Tokmakyan'a Neft (petrol) madeni araştırma ruhsatı verildiği anlaşılmaktadır. Nikogos Tokmakyan kısa bir süre sonra maden üzerinde çalışmaya başlamış, madenden numune almış ve numuneleri tahlil için vilayete göndermiştir. Lakin numune sonuçlarını alamamıştır. Tokmakyan'ın teşebbüslerinden bir sonuç çıkmamıştır (B.O.A,Y.EE, 132/3-2). Van Belediye Reisi Galip Bey'in¹ de Van vilayetinde bulunan petrolü değerlendirme faaliyetlerinden bir sonuç alınamamıştır (Ediger, 2015, s. 151).

Şakir Paşa Van'da bulunan petrol madeninin değerlendirilmesinin önem arz ettiğini sürekli dile getirmiştir. O dönemde Van'da petrol gazının sandığı 60-70 kuruş gibi yüksek bir fiyata satılmaktaydı. Şakir Paşa, yüksek fiyatın düşürülerek halkın ucuz bir şekilde petrol gazına erişmesi için bölgedeki petrol maden yatağının işleme açılmasını istemiştir. Şakir Paşa da Van'daki petrolün işletilmesinin Van vilayeti ve ülke geneli için çok faydalı olacağını belirtmiştir. Hatta Şakir Paşa, Orman ve Maadin Nezareti Maden Mühendisi Abdullah Kazım Efendi'yi araştırma yapmak ve rapor hazırlamak için

¹ Galip Bey, 1832'de Van'da doğmuştur. Van'nın önemli ailelerine mensup bir şahsiyettir. Galip Paşa, İshak Paşazadeler'den Tayfur Bey'in oğludur. Van vilayetinde devlet adına önemli görevlerde bulunmuştur (B.O.A, YEE, 132/3/4).

bölgeye görevlendirmiştir. 1897'de Kazım Efendi bölgede çalışmalar yapmış, yaptığı bu çalışmada Beşparmak köyü civarında Neft Deresi isimli yerde petrol olduğunu rapor etmiştir (Kardaş, 2017, s. 8; Karaca, 1993, s. 148).

25 Temmuz 1899'da Van Gölü üzerinde vapur işletmesinin yapılmasının; Van ve Bitlis Vilayetlerinin ticarî gelişimine, asker intikalinin ve posta işlerinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesine fayda sağlayacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda göl çevresinde bulunan Bargiri petrolerinin işletilmesinin, buralarda nadir ve nitelik açısından değerli bulunan petrolün değerlendirilmesinin bölgeye büyük menfaat sağlayacağı yönünde görüşler beyan edilmiştir. Van Gölü'nde vapur işletilmesi imtiyazıyla beraber adı geçen petrol madeni imtiyazı Hazine-i Hassa'dan yani devlet tarafından ihale edilmesi kararlaştırılmıştır (B.O.A, B.E.O, 1394/104480-1, B.O.A. Y.EE. 150/33-1). Kısa bir süre sonra bu istek yerine getirilmiştir. *"Van gölünde küçük vapurlar işletilmesi ve Van Gölü civarında Bargiri kazası dâhilinde bulunan servetli bir petrol madeninin dahi işletilmesi imtiyazının hazine-i hassa-i şahanece istihsali şeref-sudur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi icab-ı âlisinden bulunduğundan bahisle..."* (B.O.A, B.E.O. 1378/103332-1). Sultan II. Abdülhamid, İngiltere ve Batılı ülkelerin Van petrolerine olan ilgisini fark etmiş ve bu konuyla yakından ilgilenmiştir (Mangaltepe, 2009, s. 55). Böylelikle 1 Kasım 1899'da Bargiri kazası dâhilinde bulunan petrol madeninin arama ve işletme imtiyazının hazine-i hassa-i şahanece ihalesi gerçekleşmiştir (B.O.A, B.E.O. 1481/111049-2). Osmanlı coğrafyasında bulunan petrol arazileri Van vilayetinde olduğu gibi bu yıllardan önce ve sonra Hazine-i Hassa üzerine kaydedilmiştir. Bu işlem ilk olarak Musul vilayeti petrolerini arama ve işletme imtiyazı adı altında 6 Şubat 1889'da Hazine-i Hassa'ya verilmiştir (B.O.A, İ.DH, 1121/87615-1). Bu uygulama Sultan II. Abdülhamid Döneminde önemli madenler için bir teamül olmuştur.

Van Gölü sahilinde petrol gazı madeni bulunduğu haberinin araştırılması ile neticesinin bildirilmesi 11 Aralık 1900'de istenmiştir (B.O.A, DH.TMIK.M, 97/68-1). Daha sonra yapılan işlemlere bakıldığında araştırmanın olumlu netice verdiği anlaşılmaktadır. Dönemin teşrifat memurlarından Memduh Bey Efendi Van vilayeti dâhilinde Kürzot karyesi civarında çıkan petrol ve petrolün imtiyazını almak için 6 Ekim 1901'de teşebbüste bulunmuştur (B.O.A, B.E.O. 1729/129643-1).

"14 Haziran sene (1)326 tarihinde mer'iyeti tasdik kılınan 68/1 numrolu ruhsatname ile ile bi't-taharri zahire ihraç olunan madenin vilayetten gönderilen numunesi lede't-tahlil yüzde otuz iki petrol ve yüzde bir benzini havi olduğu memuru tarafından verilen raporda gösterildiğine nazaran şayan-ı i'mal bulunduğu anlaşılmış..." (B.O.A, ŞD, 1239/1-19). 27 Haziran 1910 tarihli petrol tahlil raporu ile bölgede petrol olduğu ve petrolün kaliteli olduğu bir kez daha ilmî araştırma ile ispatlanmıştır. *"Nefs-i Van sancağının Bargiri kazasına muzaf Beşparmak karyesinde vücudu memul olan petrol madeni imtiyazlarının nizam-ı mahsusuna tevfikten emsali misüllü kullarına ihsan buyurulması..."* Van petroleri

imtiyaz sözleşmesinin bu bölgede işletilmek istenen diğer maden imtiyaz sözleşmelerine de uygulanması istenmiştir (B.O.A, Y.PRK.AZJ, 46/138-1).

Kürzot petrol alanları üzerinde haklarının olduğunu iddia eden şahıslar olmuştur. Van merkezinde ikamet eden Ermeniyan Ohannesyan Bratöhmi ve Dikran Vehi Armstöhi şahısların imzalarıyla çekilen 7 Nisan 1910 tarihli telgrafnamede; Van'da adı geçen petroleri keşfeden ve ortaya çıkartanın varisleri Hacı Nazariyet Efendi olduğunu beyan etmişlerdir. Bu beyanın asılsız olduğunu adı geçen kişi üzerine Van vilayetinde ilgili makamlarda bir kayıt ve malumat olmadığı 20 Mayıs 1911'de resmi kanallara bildirilmiştir. O dönemde aslı olmayan beyanlarla bu petrol kaynağının yasal haklarını ele geçirmek için teşebbüslerde bulunanlar olmuştur. (B.O.A, ŞD. 1239/1-19).

Van vilayetine bağlı Bargiri ilçesinin Beşparmak ve Kürzot köylerinde bulunan petrol ve nefit madenlerinin işletme imtiyazı sözleşmesi 16 Şubat 1913 tarihinde düzenlenmiştir. 22 Şubat 1913 Tarihinde Van Vilayetine bağlı Kürzot köyü arazisi içindeki petrol madeni 363 hektarlık bir alan genişliğinde olup, 99 senelik bir süreyi kapsayacak şekilde Müşir Fuat Paşa'ya verilmiştir (Lokman, 1946, s. 95). Bu anlaşmanın maddelerine kısaca bakacak olursak; ihale olunan bölgede petrol madeni dışında çıkarılacak diğer madenler farklı maddeye tabi tutulacaktı. 363 dönüm olan bu arazi için 3630 kuruş ödenecekti. Bu maden işletmesinde çalışanların tamamının Osmanlı vatandaşı olması şartı konulmuştu. Bu işletmeden ihraç olunacak hammaddeden %10 oranında vergi devlet vergisi, %5 oranında da askerî teçhizat için Ticaret ve Ziraat Bakanlığına vergi verilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca net üretim hasılatın %10'u Van Belediyesi'ne ait olacaktı. İşletmeci adı geçen madenlerin üretimine ve şartların tamamına ve madenler nizamnâmesi kural ve kaidelerine uygun olarak hareket edeceğini, ihale şartları ile kanun ve nizamlara, devletin çıkarları lehine hareket edeceğini taahhüt etmiş sayılacaktı. İlave olarak madenin bulunduğu alan ve çevresine askerîye inşası gerekli olursa, askerî faaliyetler sebebiyle maden çalışmalarında aksaklık meydana gelirse işletmeci tarafından kesinlikle tazminat talep edilmeyecekti. Fuad Paşa ile yapılan bu anlaşmaya baktığımızda devletin petrol konusunda oldukça titiz ve dikkatli davrandığı ve işletmeciye ifade ettiği kurallara tam anlamıyla riayet etmesi gerektiği anlaşılmaktadır (B.O.A, A.DVN.MKL. 54/29; B.O.A, İ. MMS. 00160/11). Müşir Fuad Paşa ile yapılan imtiyaz sözleşmesi toplam 13 maddeden ibarettir. Petrol madenlerine özel bir imtiyaz sözleşmesi nizamnâmesi bulunmamakla birlikte petrol ve maden suları gibi madenlerin sözleşmeleri 1906 Ma'âden Nizamnâmesine göre yapılmıştır (B.O.A, Y.A.HUS. 501/115). Bu nizamnâmenin uygulanması şartı vardı. Aksi takdirde imtiyaz sözleşmesi feshedilmekteydi. Petrol imtiyazının verildiği mevkiiler belirlendi. İmtiyaz sözleşmesi sadece petrol madeni için yapıldığı eğer

başka bir maden çıkar ise ma'âden nizamnâmesinin 42. maddesi² uygulanacaktı. Maden işletmesinde kendisinden istifade edilen çalışanların madenin çıkarıldığı bölge ikamet etmesi ve Osmanlı vatandaşı olması şarttı. Aksi halde ma'âden nizamnâmesinin 71. maddesine göre hareket edilecekti³ Maden işletmesi iki sene içinde açılacak ve üretime başlayacaktı. Başlamadığı takdirde maden imtiyaz sözleşmesi feshedilecekti. Maden işletmesinde kullanılacak alet ve teknik donanımlar ve sair makineler ilgili bakanlıkların yönetmeliklerine uygun olacaktı. Özel madde de ise askeri bir harekette maden imtiyaz sahası askerî birlikler tarafından kullanılmasına izin verilecek ve imtiyazın feshedilmesi durumunda da imtiyaz sahibi hiçbir hak talep etmeyecekti (B.O.A, ŞD. 1239/1-19).

Harita 1. Van Vilayeti Bargiri Haritası

Kaynak, Milli Müdafaa Vekâleti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Harita Dairesi İstanbul Matbaası, 1341. 1 Kürzot, 2 Beşparmak.

Osmanlı Devleti, Van bölgesinde bulunan madenlerin özellikle petrolün halkın menfaatine kullanılması için araştırmalar yapılması emrini 22 Ocak 1914'te vermiştir (B.O.A, DH.İD. 105/42-1). Savaş koşullarından dolayı bu istek yerine getirilmemiştir. Bir yıl sonra bu düşüncüyü Rus işgal ordusu

2 42. Madde; Ba fermanı filî imal olunacak madenin arazii mahdudesi dahilinde emri âlî mezkûrun tasrih eylediği maadin ile mahlut olmıyarak sair cins maden zuhur ederse onun imali için dahi mevaddı sabıkada beyan olunan muamelât icra olunarak başkaca fermanı âli istihsal olunmak lâzımdır. Böyle bir maden zuhuriyle ihraç ve imali için ruhsat istida olundukta o mahalde maden imal ve ihracına zaten ba fermanı âli mezun olan mültezim müddeti ilân zarfında talip olduğu surette şeraiti mütesaviye ile mucide tercih olunacaktır fakat müritlik hakkının temini için işbu nizamnamede münderiç mevat ahkâmı bunlara dahi şamildir.

3 71. Madde; Maadin imalâtı ve amelîyatı için İstihdam olunacak memurlardan mühendis ve usta basıdan maada sair memurin ve amelinin tebaai Osmaniyeden ve madenin bulunduğu mahal ahalisinden olması meşruttur. Mültezimler bu şarta muhalif harekette buldukları halde Maadin İdaresinden mültezimlere tebliği keyfiyetle ilk defası için yüz altın cezayı nakdî alınır ve tekrürü halinde madenin altmışıncı madde hükmüne tevfikan feshi muamelesi icra kılınır.

tatbik etmiştir. 20 Mayıs 1915'te Rusların Van'ı işgaliyle birlikte ordunun ihtiyacını karşılamak için Van Gölü ve Kürzot petrol kuyularından mazot çıkarmışlardır. İlk başlarda Rus ordusunun elinde petrol çıkaracak alet ve teknik donanım yoktu. Daha sonra Ruslar, ordunun imkânları dâhilinde bir çalışma yaparak mazot çıkarmıştır. Akabinde ülkeden gelişmiş sondaj aletleri getirerek bölgede mazot üretimini fazlaştırmıştır. Bölgede Ruslar, Şahtahtı'dan İran üzerine, Bayezit'e ve Karaköse'ye ve oradan da Van Gölü sahillerine bağlanan bir dekovil hattı inşa etmiştir (Kardaş, 2017, s. 13). Böylece dekovil hatlar ve şose yollar yaparak petrolü ihtiyaç noktalarına taşımışlardır. Eski kuyuların hemen yanına açılan kuyulardan günde 1,5-2 ton mazot çıkarılmaya başlanmıştır. Çıkarılan petrol Rus motorlu araçlarının ve ordunun ısınma ihtiyaçlarında kullanılmıştır. Rusların bölgeden ayrılması ile kuyular tamamen tahrip edilmiştir. Bu üretim işinde çalışan Ermeniler⁴ de Ruslarla birlikte bölgeden ayrılmıştır (B.C.A, 030.10/182.258.1). 1918'de Ruslar bölgede araştırma yapması için Stoyanof adlı bir uzmanı görevlendirmişlerdir (Lokman, Rapor No, 1670, s. 15). Böylece ilk defa yabancı bir uzman bölgede araştırma yapmıştır.

I. Dünya savaşı sona erdikten hemen sonra Doğu Anadolu'da Ruslardan Van petrol yatakları ile ilgili bilgi alan Fransızlar petrol üretimi için harekete geçmiştir. Milli Mücadele Döneminde, Tercan petroleri başta olmak üzere bölgedeki kaynaklardan istifade edilmesi için teşebbüs başlatılmıştır (Aslan, 1997, s, 294). Burada zengin petrol varlığına inanılmasıyla dönemin hükümeti ile imtiyaz görüşmeleri yapılmıştır. 27 Ekim 1924'te Van'ın Beşparmak ve Kürzot köylerindeki 16 Şubat 1913'te ferman ile Müşir Fuad Paşa uhdesine verilen petrol işletme imtiyazı Fransız Emil Mayen'e devredilmiştir (B.C.A, 030.18/10.41.17). Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancılara maden imtiyazı verilmiştir. Fuad Paşa uhdesine verilen Van petrol imtiyazını Paris'te Eskrip sokağında 11 numarada ikamet eden mösyö Emil Mayen'e devir ve ferağ etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Fransa Paris Büyük Elçiliğine bir yazı yazılarak bu devir işlemi neticesinde Emil Mayen'in Fuad Paşa'ya ne kadar para ödendiği bilgisi istenmiştir (B.O.A, HR.İM. 164/42-2). Fuat Paşa'dan elinde bulundurduğu petrol imtiyazını Fransız şirketine dokuz yüz bin Frank'a sattığı bilgisi alınmıştır. Hatta bu satışla ilgili davalar gündeme gelmiştir. Bu satıştan yüzde beş yani kırk beş bin Frank'ı Tokmakyan Nikogos'un kızı madam Satenik ile Simsaryan Hacı Avadis oğlu Merat Efendiye verilmemiştir. Madam Satenik ve Merat efendiler namına vekil Abdurrahman Cemil Bey bu hisseyi almak

4 Burada bulunan petrol kaynağını 1900'lerin başında bir Ermeni Çobanın keşfettiği hikâyesi anlatılır. Bu keşif Osmanlı Devleti'nden gizlendiği ve I. Dünya Savaşı'nda bölgeyi Rus işgaliyle birlikte Rus ordusuna haber edildiği aynı hikâyede anlatılır. B.C.A, Başbakanlık "Muamelat Genel Müdürlüğü", 030.10/182.258.1, (06.04.1943).

için Fuat Paşa aleyhine 1 Aralık 1925'te dava açmıştır (B.O.A, HR.İM. 168/13-1).

Cumhuriyet Dönemi'nde Van'ın çeşitli bölgelerinde petrol arama imtiyazları verilmiştir. Van iline bağlı Hareşit ve Amik köylerinde petrol aramak üzere Mustafa Fazıl'a verilen imtiyaz hissesinin yüzde 10 kısmı İstanbul Milletvekili Edip Servet'e 23 Aralık 1926'da devredilmiştir (B.C.A, 30.18/017.91.15).

1927 yılında Profesör Bertrand, Hamit Nafiz ve Malik ile birlikte Van Gölü'nün Kürzot mıntkasında araştırmalar yapmışlardır. 1930 yılında Cevat Eyüp Taşman, Hoffman ve Kemal Lokman, Kürzot, Boyabat ve Pulk mıntkalarını tetkik etmişlerdir. Müşahedeleri Cevat Eyüp Taşman tarafından 1931'de American Association of Petroleum Geologists Bulletin'de neşredilmiştir. (Ulus, 3 Ağustos 1937, s. 2) Cumhuriyet Döneminde Van bölgesinde yapılan çalışmaların ardından hazırlanan raporlarda genelde petrolün varlığı saptanmış olup lakin ekonomik değerinin yüksek olmadığı, zengin bir rezerve sahip olmadığı belirtilmiştir. Leon Bertrant'ın hazırladığı raporda; *"Kürzot petrol zuhuratı evvelce mevcut olduğu gibi ancak ufak mikyasta el kuyuları, galeri veya az derin sondajlarla mahalli küçük bir işletme tesisine müsaittir. Hakiki endüstriyel bir karakteri haiz araştırma yapılmaz"* vurgusu yapılmıştır (Kardaş, 2017, s. 25). Kürzot petroleri hakkında yedi yabancı uzman, yirmiye yakın Türk mühendis çalışma yaparak rapor hazırlamışlardır (Mercan, 2006, s. 330).⁵

Fransız petrol şirketi İstanbul'dan Van'a gidecekleri sırada Ağrı İsyanı çıkmıştır. Van'da petrol arama işi güvenlik nedeniyle ertelenmiştir. 9 Ocak 1933 yılında feshedilmesi gündeme gelmiştir lakin hükümet iptal yönünde karar almamıştır (B.C.A, 030.18.1.02/33.3.17). 1935 yılında ülke kalkınmasında petrolün öneminin göz önünde bulundurulması ve diğer maden kaynaklarına da katkı sağlanması amacıyla bilimsel yöntemlerle arama yapılmasına karar verilerek Maden Teknik Arama Enstitüsü kurulmuştur. Böylelikle tam anlamıyla madenlerde millileştirmeye gidilmiştir (Engin-Özkan, 2005, s. 17). Beşparmak ve Kürzot köylerinin Emil Mayel'e ait petrol madeni imtiyazı 25 Haziran 1937 tarihinde feshedilmiştir (B.C.A, 030.18.1.2/76.60.9). Bu fesihten sonra hükümet yabancıların da aralarında bulunduğu birkaç heyeti bölgeye göndermiştir. Lakin bu çalışmalardan bir netice alınamamıştır. Bir ara bir İngiliz mühendis bölgeye

⁵Bu rapor ve araştırmalar M.T.A Enstitüsü Derleme Servisi Arşivlerinde mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır; Bertrant, Leon. Kürzot Petrol Jizmanı Hakkında Jeolojik Etüt, MTA Arşivi, Rapor No:210. Ezgü, Nebil, Kürzot Petrol Araştırmaları Hakkında Rapor, MTA Arşivi, Rapor No: 782, 2 Kasım 1938. Lokman, Kemal. Kürzot Petrol Madeni ve Havalisi Hakkında Rapor, MTA Arşivi Rapor No: 1670. Lokman, Kemal. Kürzot Petrol Madeninin İşletme Programı ve Teşkilatı Hakkında Rapor, MTA Arşivi, Rapor No:1438. Maxson, John H., Van Gölü Havalisi'nin Petrol İhtimalleri Hakkında Rapor, MTA Arşivi, Rapor No:682, (Rapor Tarihi: II. Kanun 1937). Maxson, John H., Van Gölü Havalisinin Petrol İhtimalleri, MTA Arşivi, Rapor No: 243. Maxson, John H., Van Gölü Havalisinin Petrol İhtimalleri, MTA Arşivi, Rapor No: 682. Temel, Kerim, Kürzot Petrol Madeni Hakkında Rapor, MTA Arşivi, Rapor No:698, 20 Kasım 1937.

gönderilmiş, yaptığı çalışmaların sonucunda petrol bulunduğunu Ankara'ya telgrafla bildirmiştir. Bunun üzerine bu mühendise tebrik ve 500 lira mükâfat verilmiştir. Burada bulunan damarın daha sonra kuruduğu bildirilmiştir. Yeni damarlar açmak için gelişmiş sondaj makinelerinin ve aletlerinin olmaması ve kış mevsiminin gelmesiyle çalışma akamete uğramıştır. Sonraki yapılan çalışmalara yeteri kadar önem verilmediği, yapılanında üstün körü yapıldığı bildirilmiştir (B.C.A, 030.10/182.258.1).

8.03.1943 tarihinde Başbakanlığa yazılan yazıda; Van bölgesinde petrol aramasına başlanması gerektiği bildirilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında ordunun petrol ihtiyacının karşılanması için bildirilen alanlarda petrol aranması yapılmasına karar verilmiştir. Avustralyalı bir mühendise bir araştırma yaptırılmıştır. I. Dünya Savaşında Ruslar bu bölgede sondajlar açmış, üretim binaları inşa etmişlerdir. Ruslar, İsa Dağı çevresinde gelişmemiş teknik ve aletlerle günde 1000 kilo mazot çıkarmışlardır. Ruslar geri çekilirken bu petrol kuyularını beton ile kapatmışlardır. Burada devam eden bir membaı bulunmaktadır. Hikmet İlgazi adlı kişinin burada bulunan petrol madeni hakkında önemli bilgilerinden istifade edilmesi ve derhal petrol çıkarma faaliyetlerine başlanması istenmiştir. Ruslardan sonra Türkiye'nin burada petrol yok demesi tarihi verilere ters düşmektedir (B.C.A, 030.10/182.258.1). 9.03.1943 tarihi verileri ise şu şekildeydi; *"Halen senede yüz teneke kadar mazot alınmaktadır. Kadromuzda Kürzot kuyularınının 35 liraya aylıklı bir çavuş vardır. Bu çavuşun aylığı kömür, odun ve gazın ve iskan masrafları şubemize senevi 500 liraya mal olduğu halde 100 teneke mazotun şubemize getirdiği varidat 250 liradır. Binaenaleyh ya bunu büsbütün ilgası yahutta ihtyası icab eder."* (B.C.A, 030.10/182.258.1-7). Bu bilgi durumun ne aşamada olduğunu tam anlamıyla bize göstermektedir.

Sinop Boyabat Petrolleri

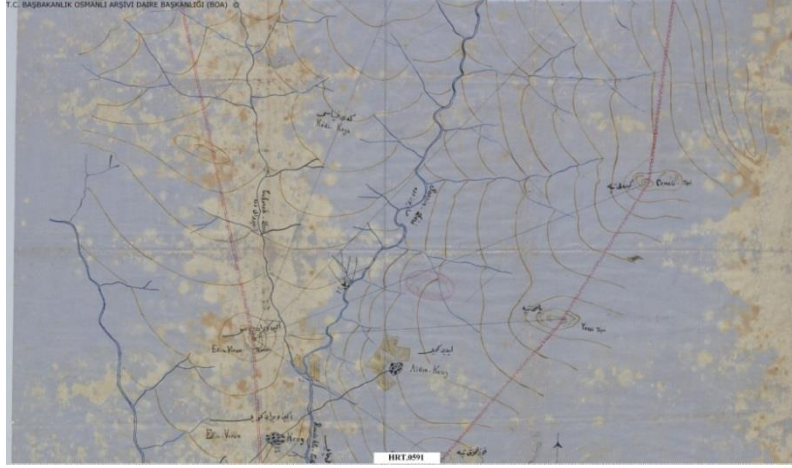
Van Vilayetinde olduğu gibi Sinop Vilayetinde de imtiyaz anlaşmaları konusunda bir mücadele yaşanmıştır. Çünkü 1860-1890 yılları arası, petrol konusunda rekabetçiliğin arttığı bir süreç olmuştur. Anadolu topraklarında da süren bu rekabetçi anlayış neticesinde Sinop Vilayetinde de Osmanlı Devleti'nin petrol çalışmaları olmuştur (Can, 2000, s. 39,72). Boyabat'ın 20 kilometre kuzeyine denk düşen yukarı kısımlarında Sapun dere, aşağılara doğru Maruf dere denilen suyun Ekinviran köyü civarında petrol maden alanı vardır (MTAE, 1949, s. 24). 1911 yılında Prof. Dr. Schmidt, Ekinviran petrol sızıntısı hakkında bir rapor yazmıştır. Bölge çok engebeli olduğundan sondaj yapmaya müsait olmadığını, küçük çapta kuyular açılarak petrol çıkartılabileceğini raporunda belirtmiştir (Lokman, 1969, s. 221-223). Schmidt'e 1911'de arama imtiyazı verilmiş böylece Boyabat, Ekinviran'da bir süre incelemeler yapmış ancak daha sonra ortadan kaybolmuştur (Ediger, 2006, s. 286).

Maden işletmelerin çoğunluğu, yabancı sermayenin elinde bulunmaktaydı. Bu duruma direnen bir iki şirket bulursa da bunlarda zamanla yabancı sermayenin hâkimiyeti altına girmiştir (Eldem, 1994, s. 45). Boyabat bölgesinde de XX. yüzyılın başlarında gayrimüslimler tarafından imtiyaz elde edilmiştir. 15 Eylül 1909'da Altunoğlu İvan Efendi'ye Ekinviran köyü arazisinde petrol, petrol, zift, katran madenleri arama ve araştırma ruhsatı verilmiştir. Kısa bir süre sonra numuneler, haritalar ve ihale talebi 21 Eylül 1909'da başkente gönderilmiştir. Ekinviran petrol tahlili şöyledir: % 0.5 benzin ve % 18.5 petrol ve % 81 maden yağı bulunduğu tahlil edilmiştir. Petrol üretimine uygun olduğu ve askeri olarak burada petrol üretilmesinin de bir mahsuru olmadığı belirtilmiştir. Maden işlenmesi sırasında sulama suyunun zarar göreceği gerekçesi ile köy halkı madenin ihalesine karşı çıkmışlardır. Sinop mutasarrıflığından alınan görüşte ise; bu bölgede bulunan petrol madeni eğer Altunoğlu İvan Efendi tarafından işletilirse Rus menfaatini göz önünde tutabileceği ifade edilmiştir. Rus konsolosluğu petrolün işletilmesi durumunda senede ne kadar petrol çıkarılacağı araştırmasını yapmıştır. Sinop'ta büyük bir Rus gazı havuzu vücuda getirmenin yollarına bakmışlardır. Bu nedenlerle Karadeniz sahilinin önemli bir noktasında bulunan bu değerli madenin şüpheli ellere verilmemesi istenmiştir. Bu maden işletilecekse devlet tarafından güvenilir bir şirkete verilmesi şerhi 21 Mayıs 1913'te düşülmüştür (B.O.A, İ.DUIT, 24/13-4). Bu uyarılar gölgesinde Altunoğlu İvan Efendi'ye ihalesi lüzumu görülmüştür (B.O.A, MV, 246/54-1). Hudutları çizilen 917 dönüm arazide petrol arama ve işletme imtiyazının 99 yıl müddetle Altunoğlu İvan Efendi'ye verilmesi kararlaştırılmıştır (B.O.A, ŞD. 01243/37-19). Altunoğlu İvan Efendi ile devlet tarafından 13 maddeden oluşan bir şartname Nisan 1913'te düzenlenmiştir. Ma'âden nizamnamesinin ilgili hükmüne göre vergilerin miktarlarının ne kadar olduğu ve üretimin usulü belirlenmişti. 6 ay zaman zarfında bir hükümet mühendisi belirlenecek, bu zaman zarfında istihdam edilemeyen mühendisi ilgili bakanlıklar tedarik edecekti. Maden arazisinin ne şekil ve şartlarda tasarruf edileceği bir şartname yapılarak belirlenmişti. Bu şartnamenin özünde imtiyaz sahibine hukuki haklar vermesinin yanında devletin, çevrenin, kamu hizmetlerinin ve maden çevresinde yaşayan insanların çıkarları azami derecede göz önünde tutulmuştur (B.O.A, ŞD. 01243/37-7).

Harita 2. Boyabat kazasının Ekinviran köyünde yapılan petrol araştırmalarına ait haritadır;

Kaynak; B.O.A, HRT_h_0591_2.

Kastamonu vilayeti dâhilinde Sinop ili, Boyabat ilçesi, Ekinviran köyünde sahipli ve sahipsiz mera ve diğer alanlarda petrol çıkartılması için Osmanlı teb'asından Altunoğlu İvan Efendi adına kısa bir süre sonra bir mukavelename hazırlanmıştır (B.O.A, İ.DUIT. 24/13-1-2). Bu mukavelenameye göre Altunoğlu İvan Efendi 99 yıllığına 917 dönüm arazi⁶ üzerinde petrol madeni arama hakkına sahip olmuştur. Her dönüm arazi için onar kuruş vergi verilecek toplamda 9170 kuruş vergi verilecekti. İhraç olunacak hammaddeden %20 oranında vergi verilecek bunun haricinde ise %6 oranında askeri malzeme alımı yapılacaktı (B.O.A, İ.DUIT. 24/13-1-7). Madenin bulunduğu alan ve çevresine askeriye inşası gerekli olursa, askeri faaliyetler sebebiyle maden çalışmalarında aksaklık meydana gelirse işletmeci tarafından kesinlikle tazminat talep edilmeyecekti. İşletmeci fermanın verilmesinden sonra 6 ay içinde gerekli şartları yerine getirmezse Madenler Nizamnamesinin altmışıncı maddesi gereğince ihale iptal edilecekti. Bu mukavelenamenin yürütülmesiyle Ticaret ve Ziraat Bakanlığı görevlendirilmiştir (B.O.A, İ.DUIT. 24/13-7). 7 Haziran 1913 tarihinde mukavelename ve şartname layihaları hazırlanmıştır. Bu mukavelename padişahın onayına sunulmuştur (B.O.A, İ.DUIT. 24/13-4). Onaydan geçtikten sonra Boyabat petrolerinin imtiyazı 99 sene müddetle Altunoğlu İvan Efendi'ye 1 Ocak 1917'de verilmiştir (B.O.A, İ.DUIT. 24/13-1). Birinci Dünya Savaşı nedeniyle bu imtiyaz işlemi yerine getirilememiştir.

⁶ Mukavelenamenin ikinci maddesinde petrol alanı şu şekilde izah edilmiştir; haritada gösterildiği şekilde madenin çıkarılması ve işlenmesi için dokuz yüz on yedi dönüm arazi tahsis edilmekle beraber sınırları kuzeyden Karan Yayla tepesinden Kara Sivri tepesine doğru devam eden hatla doğudan ve güneyden adı geçen tepeden itibaren Ballı Kaya ve Kümeli ve Yassı Kozalak tepelerinden Maruf çayı yakınında bulunan Maruf köyüne batıdan adı geçen mevkiiden Ekinviran tepesinden başlayarak Karan yayla tepesine kadar olan alandır. (B.O.A, İ.DUIT. 24/13-1-2)

Kastamonu vilayeti dâhilinde Sinop sancağının Boyabat kazası Ekinviran karyesinde kâin olup 1 Ocak 1917 tarihli ferman-ı ali mucibince imtiyazı Osmanlı tebaasından Altun Oğlu İvan Efendi, Hacı Ahmedzade ve Hacı Ali Şükrü Efendi uhdesinde bulunan petrol madeninde mumaileyhe Hacı Ali Şükrü Efendi'nin sahip olduğu 3'de 1 hissesi İstanbul'da Keresteciler'de kereste tüccarından Musa Reiszade Ahmed Vefik Efendi'ye verilmesinde bir mahsuru olmadığı 8 Ağustos 1917'de bildirildi (B.O.A, MV. 209/22-1). Maden nizamnâmesinin beşinci maddesi uyarınca Devlet-i Şura ve Meclis-i Vükela kararları çerçevesinde devir işlemi 27 Ağustos 1917'de yapıldı (B.O.A, B.E.O. 488/336571-2, B.O.A, B.E.O. 4510/338232-1). Petrol hissesi Musa Reiszade Ahmed Vefik Efendi'ye verilmiştir (B.O.A, B.E.O. 4510/338232-3).

Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne verilen bilgide, Kastamonu'nun Boyabat kazasında Yağluca ve Martlı köyleri civarında bulunan petrol ve petrol madenleri, 10 Nisan 1911 tarihli ruhsatnamesine sahip olan Süleyman Reşad Bey hukukundan yüzde on hissesinin maden nizamnâmesinin 23 maddesine göre Mütercim Rüşdi Paşa torunu Ayşe Feride Hanım'a Süleyman Reşad Bey'den 13 Haziran 1914'te devredilmiştir (B.O.A, B.E.O. 4291/321816-1).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Sinop'un Ekinviran köyündeki petrol madeni ile ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Sinop'un Ekinviran köyünde 1 Ocak 1917 tarihli fermanla ihale edilen petrol arama imtiyazı ma'âden nizamnamesinin 60. maddesi⁷ uyarınca altı ay içerisinde üretime geçilemediğinden dolayı 15 Haziran 1924'te feshedilmiştir (B.C.A, 030.18/10.30.9). Altunoğlu İvan'a ait hissesinden gelen hakkının 15 Haziran 1924'te bakanlar kurulu tarafından feshine Musa Reiszade Ahmed Vefik Efendi itiraz etmiştir. *"Ahmed Vefik Beğ nazarı kanunlarda şayan-ı iltifat olmayan itirazat-ı vaki'ası feshi müteallik muamele-i nizamnamenin tebdil ve tağyirini mucib görülemediğine karar verilmek vecihle imtiyaz-ı mezkurede bermuceb-i teklif feshi karar etmiştir."* 12 Mart 1925 tarihi Bakanlar Kurulunda bu itiraz reddedilerek imtiyaz feshedilmiştir (B.C.A, 030.18/13.15.9).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki petrol bulunması muhtemel bölgeleri bizzat araştırmaya devam etmiş, bu amaçla Rusya'da bir süre çalışmış olan Lüksemburglu Jeolog Dr. M. Lucius istihdam edilmiştir (Taşman, 1949, s. 17). 1925 yılında Dr. Lucius, Ekinviran petrol bölgesinde mevcut petrol teknolojisiyle petrol çıkarmanın uygun olmayacağını Petrol endüstrisi ülkede geliştikten sonra, Ekinviran'da az masrafla bir üretim tesisi yapılabileceğini rapor etmiştir (Lokman, 1969, s. 221-223).

1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi'nde, Boyabat Kazasının Ekinviran mevkiinde petrol madeni olduğu bilgisini verir (TCDD, 1928, s. 938). 1928'de Shirley Mason tarafından Boyabat mıntıkası tetkik edilerek

⁷ *"Mültezim maddei sabıkada beyan olunan altı ay müddetin hitamında imalâta mübaşeret etmediği halde ihalenin fesholunacağı tahriren kendisine tebliğ olunur."* Ma'adin Nizamnamesi (1906), 21 Zilkade 1323/4 Kânûn-ı sâni 1321, Düstur, 1. Tertip, cilt 8, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1943, s. 439-461

netice 1930'da Bulletin American Association of Petroleum Geologists'de yayınlanmıştır (Ulus, 3 Ağustos 1937, s. 2).

1932 yılında Sırp Mühendis Petunikov, Ekinviran'da incelemelerde bulunmuştur. 1934 ve 1935 yıllarında bir galeri açılarak buradan bir miktar petrol elde edilmiştir. (MTAE, 1949, s. 19, Petunnikov, 1939, s. 315-322). Boyabat petrol sızıntısı üzerine birçok inceleme yapılmıştır. 1934 yılında Irak Petrol Şirketi, Türkiye petrollerine ilgi duymaya başlamış Boyabat bölgesinde araştırmalar yapmışlardır; ancak jeologlar idari güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bölgede karşılan zorluklar neticesinde bir sonuç alamadan bölgeden ayrılmışlardır (Kökyay, 2008 s. 78). Türk Petrolleri Anonim Şirketi tarafından ise Cemalettin köyü bölgesinde çalışmalar yapılmış ise de bir sonuç elde edilememiştir (Başoğlu, 1972 s. 9). 1938'de Ericsson, 1940'da ise Blumenthal bölgede araştırmalar yapmışlar ve bölgedeki petrolün oldukça eski tarihlere uzandığını ancak ekonomik olmadığını belirtmişlerdir (Albayrak, 1989, s. 6,7).

8 Eylül 1941'de L. Ortyński ve S. W. Tromp adlı uzmanlar, bölgede araştırmalar yapmıştır. II. Dünya Savaşı koşullarından dolayı tam bir çalışma yapılamamıştır (Ortyński, Tromp, 1941). Daha sonra bu araştırmalar yavaş yavaş azalarak Ekinviran petrol sızıntısı dikkatlerden kaçmaya başlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Van Bargiri ve Sinop Boyabat ile ilgili tarihi arşiv vesikalarının verdiği bilgilere göre bu iki bölgede petrolün varlığı kanıtlanmıştır. Bu iki petrol bölgesinde uygulanan işlemlere bakıldığında hem Osmanlı Döneminin hem de Cumhuriyet Döneminin petrol politikasını anlayabiliriz. Van Vilayetinde bulunan petroleri, 1899'da Osmanlı Devleti Hazine-i Hassa arazisi yaparak bir nevi padişahın özel mülkü haline getirmiştir. Böyle bir yol izlenmesinde ki amaç zengin ve stratejik madenlerin korunması ve denetlenmesiydi. Van ve Sinop'ta bulunan petrol arama ve çıkarma imtiyazları Osmanlı tebaasından olan Türk ve ecnebi şahıslara verilmiştir. Türk müteşebbisler bu yıllarda petrol madeninin önemini kavramakla beraber bu madenleri işletecek teknik bilgi, teknoloji ve en önemlisi sermaye olarak yetersizlerdi. Bütün bunlara rağmen Van petrollerinde olduğu gibi Türk müteşebbisler imtiyaz için ısrar etmişlerdir. Van ve Sinop petrol madenleri işletilmesini

8 Blumenthal, M.: Sinop Vilâyeti Boyabat havzası Petrol sahasının jeolojik tertibi (Le dispositif géologique du secteur pétrolifère du bassin de Boyabat), M.T.A. Y. Seri A, 6, 1942, Ankara; Blumenthal, M.: Geologie des chaines pontiques entre la vallee de Gök Irmağ et la Mer Noire Boyabat Sinop, Report M.T.A. 28.2.1940; Ericson, D.B.: Report on Boyabat, Report M.T.A. Dec., 1939, Tromp, S.W. and Ortyński, J.: The Geology of the Boyabat area and in particular of the Saritaş, Dome, Report M.T.A. Feb.12th, 1942.

Ruslar yakından takip etmişlerdir. I. Dünya Savaşı yıllarında Van bölgesindeki petrol kaynaklarından istifade etmişlerdir. İşgal için gelen bir ordu burada petrol çıkarmıştır. Çıkarılan bu petrolün varlığı bilinirken halen burada petrol çıkartılmaması elbette düşündürücüdür. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde bölgede bulunan petrolü değerlendirmek için faaliyette bulunulmuştur. Yerli ve yabancı uzmanlar bölgeye gönderilmiştir. Bu alanda önemli bir bilgi birikimi oluşturulmuştur.

Cumhuriyet Döneminde bu iki bölgedeki petrol imtiyazı da yine hem Türk vatandaşları üzerinde olmuş hem de Van örneğinde olduğu gibi Fransız vatandaşı üzerinde olmuştur. Bu durumu yadırgamamak gerekir; çünkü Türkiye’de petrol çıkarmak coğrafi nedenlerden dolayı pahalı ve zahmetli bir iştir. Bu iki bölgede coğrafi nedenlerden dolayı petrol çıkarmak oldukça zordur. Cumhuriyet Döneminde burada araştırmalar yapılması için yine yabancı ve yerli uzmanlar görevlendirilmiştir. Bu uzmanlar Van ve Sinop bölgesinde petrol varlığında hem fikir olmuşlardır. Lakin bu alanlarda bu dönemin bilgi ve teknolojisi ile petrol çıkarmanın maliyetlerinin aşırı olacağını çıkartılacak ürünün bu maliyetleri karşılamayacağını ifade etmişlerdir. Bugün petrol arama ve çıkartılmasında bilgi ve özellikle teknoloji hızla gelişmiştir. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında petrol çıkarılmasındaki teknik ve sermaye mazeretleri ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu çalışma ile Van ve Sinop petrol madenleri ile ilgili olan tarihi arşiv vesikaları ortaya konmuş ve bu çalışma gerçekleştirilirken bu alanda daha önceden fikir beyan etmiş olan bilim insanlarının eserlerinden yararlanılmıştır. Böylelikle yapılacak olan çalışmalara bir nebze katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu bölgelerde gelişen teknolojinin nimetlerinden faydalanmak suretiyle yeniden bir çalışma yapılarak buradaki muhtemel petrol kaynaklarını ülke menfaatine sunmak gerekir.

Kaynakça/References

“Türkiye ve petrol şimdiye kadar nerelerde kimler araştırmalar yaptı”, *Ulus*, 3 Ağustos 1937, s. 2.

ALBAYRAK, Mustafa. (1989). *Burnük (Boyabat-Sinop) Civarının Petrol İmkânları*, Ankara, Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

ALBAYRAK, Mustafa. (1995). “Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:6, ss.1-38.

ASLAN, Yavuz. (1997). *Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşu ve Mustafa Suphi: Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması, 1918-1921*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası (BEO), 1394/104480-1; 1378/103332-1; 1481/111049-2; 1729/129643-1; 4151/311260-1; 488/336571-2; 4510/338232-1; 4510/338232-3; 4291/321816-1.

BAŞA, Derviş. (2013). *Uluslararası Petrol Politikasının Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasına Etkisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Başbakanlık “Kararlar Daire Başkanlığı” 030.18/10.30.9; 030.18/10.41.17; 30.18/017.91.15; 30.18.1.02/33.3.17; 30.18.1.2/76.60.9; 030.18/10.30.9; 30.18/13.15.9;

Başbakanlık “Muamelat Genel Müdürlüğü” 030.10/182.258.

BAŞOĞLU, Bekir. (1972). *Boyabat ve Çevresi Tarihi*, Ankara, Doğu Matbaacılık.

BERNART, Leon. Kürzot Petrol Jizmanı Hakkında Jeolojik Etüt, *MTA*, Rapor No:210, Ankara.

BLUMENTHAL, Maurice M. (1940). *Geologie des chaines pontiques entre la vallee de Gök Irmak et la Mer Noire Boyabat Sinop*, *Report MTA*, Ankara.

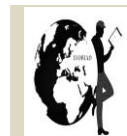
BLUMENTHAL, Maurice M. (1942). *Sinop Vilâyeti Boyabat havzası Petrol sahasının jeolojik tertibi (Le dispositif géologique du secteur pétrolifère du bassin de Boyabat)*, *MTA*, Ankara.

CAN, Bilmez Bülent. (2000). *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt. Yayınları.

CERİD, Münir. (1965). *Petrol Emperyalismi*, Sol Yayınları, Ankara.

- ÇARK, Ferah. (2016). *19. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Neft ve Petrol Üretimi ve İmtiyazları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÇELEBİ, Evliya. (1971). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III, Çev.: Zuhuri Danışman, İstanbul, Danışman Yayınları.
- Dahiliye, Muamelat, (DH.TMIK.M). 97/68-1
- Düstur, 1. Tertip, cilt 2, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1872.
- Düstur, 1. Tertip, cilt 8, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1943
- EDİGER, Volkan Ş. (2005). *Enerji Ekonomi-Politiği Perspektifinden Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara. ODTÜ Yayıncılık.
- EDİGER, Volkan Ş. (2006). *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık.
- ELDEM, Vedat. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- ENGİN, Tandoğan. Özkan, Yusuf Ziya. (2013). "MTA'nın Maden Arama Tarihçesi (1935-2002), *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, Sayı:16, ss.17-33.
- ERİCSON, D.B. (1939). Report on Boyabat, *MTA*, Ankara.
- EZGÜ, Nebil. (1938). Kürzot Petrol Araştırmaları Hakkında Rapor, Rapor No: 782, *MTA*, Ankara.
- Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı, (HR.İM). 164/42-2, 164/42-2; 168/13-1.
- Hazine-i Hassa, Tahrirat Kalemi, (HH. THR.), 233/47/-4.
- İrade, Dahiliye, (İ.DH). 1121/87615-1,
- İrade, Dosya Usulü, (İ.DUIT). 24/13-4;24/13-7;
- İrade, Meclis-i Mahsus, (İ.MMS), 105/4493; İ. MMS. 160/11.
- KARACA, Ali. (1993). *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- KARATAŞER, Büşra. (2017). "II. Abdülhamid Döneminde Petrol Yatakları İçin Verilen Mücadele" *International Congress of Energy, Economy and Policy*, ENSCON, İstanbul, ss. 383-391.
- KARDAŞ, Abdulaziz. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da Madencilik Çalışmaları 1900-1980*, Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları.
- KESKİN, Özkan. (2007). "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:11, ss. 74-92.

KÖKYAY, Ferhat. (2008). *1923'ten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin Petrol Yatırım Politikaları*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

LOKMAN, Kemal. (1946). "Kürzot Petrol Madeni ve Havalisi", *Maden Tektik Arama Dergisi*, Sayı:35, ss.95-101.

LOKMAN, Kemal. (1969). "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 72, ss. 219-246.

LOKMAN, Kemal. "Kürzot Petrol Madeni ve Havalisi Hakkında Rapor", *MTA*, Arşivi Rapor No: 1670, Ankara.

LOKMAN, Kemal. "Kürzot Petrol Madeninin İşletme Programı ve Teşkilatı Hakkında Rapor", *MTA*, Rapor No: 1438, Ankara.

Maden Tetkik Arama Enstitüsü Yayını, (1936). "Türkler ve Madencilik", Sayı: 5, Ankara.

MANGALTEPE, İsmail. (2009). *Seyyahların Gözüyle Van (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

MAXSON, John H., (1937) "Van Gölü Havalisinin Petrol İhtimalleri", *MTA*, Rapor No: 243. Ankara.

MAXSON, John H., (1937)"Van Gölü Havalisi'nin Petrol İhtimalleri Hakkında Rapor", *MTA*, Rapor No: 682, Ankara.

Meclis-i Vala, (MV). 246/54-1; 209/22-1.

MERCAN, M. Salih. (2006). "Van-Kürzot Petrolü (Neft Madeni)", *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, (Ed. O.Belli), Ankara. (04-07 Eylül 2006 Bitlis), ss. 322-330.

Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı, (Y.PRK.OMZ), 1/81-1.

ORTYNSKI, L, Tromp, S. W. (1941). Boyabat-Ekinveren bölgesinin jeolojisi (Geological notes on the area between Boyabat and Ekinveren), *M.T.A. Mec*, 3/24, Ankara.

ÖKÇÜN, A. Gündüz. (1969). XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları, Abadan'a Armağan, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını

PETUNNİKOV, G. (1939). Das Erdölvorkommen bei Ekinveren (Türkei) Petroleum, *M.T.A*, Ankara.

Resmî Gazete, 14 Nisan 1925, Sayı 92.

Resmi Gazete, 6 Nisan 1926, Sene 4, Numara 341.

- Sadaret, Mukavelename, (A.DVN.MKL), 32/28-2, 54/29.
- SAMI, E. Mahmud. (2007). *Abdülhamid'in Petrolleri, Varislerinin Hukuk Mücadelesi*, Çev; Sevtap Demirci, İstanbul, Kitapevi.
- SIRRIM, Veli. (2017). "Sultan II. Abdülhamid'in Petrol Politikası", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:12, ss.125-132.
- SOYKAN, Füsün. Mutluer, Mustafa. (1995). "Türkiye'de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı" *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 8, ss. 37-56.
- Şuray-ı Devlet, (ŞD). 1239/1-19; 1243/37.
- TAŞMAN, Cevat Eyüp. (1949). "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17, ss. 14-22.
- TEMEL, Kerim. (1937). Kürzot Petrol Madeni Hakkında Rapor, MTA Arşivi, Rapor No: 698, Ankara.
- TROMP, S.W. Ortynski. J. (1942). The Geology of the Boyabat area and in particular of the Saritaş, Dome. Report *M.T.A*, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiye, İstanbul 1928.
- Yıldız, Arzuhal Jurnal, (Y.PRK.AZJ). 46/138.
- Yıldız, Esas Evrakı, (Y.EE), 132/3-2. (Y.EE) 81/ 43
- Yıldız, Hususi Maruzat, (Y.A.HUS). 501/115
- YURTOĞLU, Nadir. (2017). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Petrol Arama Politikaları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:10, Sayı:20, ss.145-165.

